

Boekbesprekingen

Piet Hagen, *Politicus uit hartstocht. Biografie van Pieter Jelles Troelstra*, Uitgeverij De Arbeiderpers, Amsterdam 2010; ISBN 9789029572163; 972 pag.; € 39,95

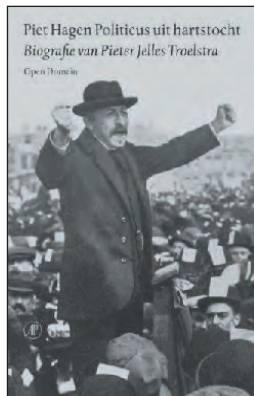
Pieter Jelles Troelstra (1860-1930) was een bezig baasje. Op het gymnasium schreef hij al voor de *Frische Courant* en publiceerde hij onder het pseudoniem Foekje van Heech zijn eerste gedichtenbundel *Fryske Brilllofstwille* (1881). Na een onbezorgde tijd als rechtenstudent in Groningen vol drinkgelagen, bezoeken aan dames van lichte zeden en geldsmijterij, leerde Troelstra vanaf 1888 als sociaal advocaat in Leeuwarden de onderkant van de Friese samenleving kennen. Tot groot verdriet van zijn liberale vader trad hij toe tot de *Frische Volkspartij*. Maar Friesland bleek al snel te klein voor Troelstra. Hij wilde naar het hart van de socialistische beweging en verhuisde naar Amsterdam.

Eenmaal in Amsterdam bleek samenwerking met de Sociaal Democratische Bond van Domela Nieuwenhuis, die in tegenstelling tot Troelstra sociale hervormingen niet langs parlementaire weg maar via revolutie wilde bereiken, onmogelijk. Troelstra verliet Amsterdam in 1894 om

in Utrecht een sociaal-democratische partij op te bouwen. Volgens Hagen is dit een terugkerend patroon in de politieke loopbaan van Troelstra. Telkens wanneer zijn positie als partijleider, of later als hoofdredacteur van de in 1900 opgerichte sociaal-democratische krant *Het Volk* in het geding kwam, had hij 'het vermogen om een stapje terug te doen om sterker terug te komen.'

In de Kamer bleek Troelstra door zijn redenaarstalent op sociaal gebied te fungeren zals een magneet van het debat'. Toch was Troelstra meer oppositieleider en agitator van buiten-parlementaire actie dan dienaar van de Kroon. Dat bleek goed in juli 1913 toen Troelstra na de verkiezingswinst van de SDAP ministeriabel werd en hij Wilhelmina op Paleis het Loo anderhalf uur college gaf over de principes van de sociaal-democratie. Na deze historische ontmoeting zei Wilhelmina: 'Troelstra is een genie, maar een vermoeiend genie, van een soort dat ik nog nooit ontmoet heb, af en toe opgaande in lichterlaaie van geestdrift en politieke hartstocht [...] Hij is beslist de knapste van de ter conferentie ontbodenen, doodjammer dat hij tot die partij behoort'.

Wilhelmina had gelijk. Troelstra wist met behulp van stakingen en petitionnementen sociale her-

vormingen, zoals de achturige werkdag, ziekteverzekering, pensioen vanaf 65 en een ongevallenvet door de Kamer te krijgen, maar op beslissende momenten handelde hij meer als een gevoelsocialist dan als een rationeel denker. Na de Russische Revolutie, de vlucht van de Duitse keizer en het beruchte telegram van de Rotterdamse burgemeester Zimmerman ('revolutie stopt niet bij Zevenaar') trad Troelstra bijzonder solistisch op. Zonder met de Amsterdamse partijafdeling, de partijtop en de vakbeweging in Rotterdam te overleggen riep hij op 12 november 1918 in de Tweede Kamer de revolutie uit.

Schaper, de tweede man van de SDAP, was des duivels omdat Troelstra de partij met een 'operette revolutie' belachelijk had gemaakt. Troelstra's *Alleingang* zorgde voor verdeeldheid binnen de SDAP, voor een verscherping van de tegenstelling rood-oranje en veroordeelde de SDAP tot 1939 tot de oppositiebankjes. In die bankjes behaalde Troelstra nog een bescheiden overwinning toen de Vlootwet van 1923 niet werd aangenomen. In 1925 nam Troelstra afscheid als parlementariër en hoofdredacteur van *Het Volk*.

De laatste vijf jaar van zijn leven kwam er een heuse Troelstra verering op gang, die deels door de jaarlijkse herdenkingen en huldigingen van de partij en de bouw van het Troelstra-orde werden veroorzaakt, maar waaraan hij zelf ook zijn steentje heeft bijgedragen. Troelstra schreef een 1300 pagina's tellende autobiografie, *de Gedenkschriften*, waarin hij zichzelf niet alleen verdedigde voor de

mislukte revolutie, maar in een poging tot zelfverheerlijking ook blij gaf van een selectief geheugen. De 160 foto's die in *Gedenkschriften* zijn opgenomen tonen vooral de grote leider zelf en zijn tweede vrouw Sjoukje Oosterbaan, terwijl zijn eerste vrouw en moeder van zijn kinderen, Sjoukje Bokma de Boer, geheel ontbreekt. Ook Troelstra's partijgenoten van het eerste uur, Vliegen en Schaper, zijn uit de partijgeschiedenis weggemoffeld ten koste van figuren die een bijrol hebben gespeeld.

In zijn biografie blijft Hagen over het algemeen dicht bij Troelstra's lezing uit de *Gedenkschriften*. Daardoor komen de huwelijksperikelen tussen Troelstra en zijn eerste vrouw, die op verzoek van zijn zoon Jelle slechts een kleine rol in de autobiografie mocht spelen, nauwelijks uit de verf. Gelukkig nuanceert Hagen het door Troelstra geschetste beeld. Want Troelstra was volgens Hagen binnen zijn partij alles behalve een teamspeler en had vaak de neiging om kritiek persoonlijk op te vatten. Bovendien heeft Hagen oog voor Troelstra's gedweep met het occultisme, plaatst hij kanttekeningen bij Troelstra's omgang met miljonairs, die hem in het buitenland lieten kuren, waardoor hij weinig in de Tweede Kamer was en hetgeen natuurlijk in schrill contrast stond met de sociale situatie van zijn politieke achterban. Daar staat tegenover dat Hagen teveel aandacht besteed aan de dichter Troelstra.

Over de politieke erfenis van Troelstra is Hagen helder. Dankzij zijn inspiratie en volharding kreeg de arbeidersbeweging toekomstperspectief en bezorgde hij de

SDAP een plaats binnen het politieke krachtenveld. Tegelijkertijd was hij meer 'profeet dan organisator, meer agitator dan bestuurder; hij was een charismatisch leider die de partij tot bloei bracht, maar ook de man die zichzelf tot inzet van de besluitvorming maakte'.

In de wereldliteratuur bestaan talrijke voorbeelden van schrijvers die na een aanwijzing van een historische figuur in een droom hun werk succesvol konden afronden. Ook Hagen had zo'n ervaring. Zittend achter zijn bureau, keek Troelstra zijn biograaf indringend

aan en zei met een fijn glimlachje: 'Ach, ziet u dat zo?' Het is illustratief voor Hagens affiniteit met Troelstra, maar het wijst ook op het feit dat de auteur op sommige punten afstand neemt van Troelstra's autobiografische *Gedenkschriften*. Gelukkig maar. Dit najaar moet Hagens vuistdikke, maar nergens saai studie over de grondlegger van de Nederlandse sociaal-democratie haast wel hoge ogen gooien bij de jury van de Grote Geschiedenis Prijs 2010.

Costijn van der Ploeg

Louis Barthas, *De Oorlogsdagboeken van Louis Barthas*, Uitgeverij Bas Lubberhuizen, Amsterdam 2009, vierde druk, ISBN 9789059372337; 472 pag., € 9,50

Dagboeken van soldaten uit de Eerste Wereldoorlog zijn niet alleen persoonlijke observaties, maar ook waardevolle historische documenten. Louis Barthas (1879-1952) was een eenvoudige Franse soldaat. Als korporaal bij de infanterie heeft hij de oorlog van het begin tot het einde meegemaakt. Hij was daardoor ooggetuige van alle grote veldslagen die van 1914 tot en met 1918 op Franse bodem zijn geleverd, onder meer bij Lorette, Verdun en de Somme. Over zijn antimilitaristische gevoelens laat Louis Barthas geen onduidelijkheid bestaan. In zijn ogen is de Grote Oorlog een schandvlek voor onze beschaving en een gruwelijke, smerige en wrede aangelegenheid. Om die reden verbaast hij zich over het

feit dat de oorlog aanvankelijk met enthousiasme werd onthaald. Net als de andere oorlogvoerende landen twijfelden de Fransen geen moment aan een snelle en beslissende overwinning. Dat enthousiasme zou snel plaatsmaken voor totale ontredding, zowel bij de burgers als de frontsoldaten.

Louis Barthas neemt geen blad voor de mond. Vooral de Franse legerleiding moest het bij hem ontgelden. Zo beklaat hij zich over de 'onmenselijke' generaals, de besluiteloos van zijn meerderen en de totale onverschilligheid van de bevelhebbers richting de soldaten. 'De meeste officieren stonden verder van ons af dan die arme duivels van Duitse soldaten die tegen hun wil naar hetzelfde slachthuis werden afgevoerd' (p. 304). Daarmee ontkracht hij de mythe van het vermeende patriotisme. 'Het waren kletspraatjes dat we dit uit vaderlandsliefde deden. We werden ertoe gedwongen' (p. 147). Ook andere gevoeligheden gaat hij niet uit de weg.

Boekbesprekingen

Zo maakt hij melding van plunderingen en vandalisme door Franse soldaten, terwijl men dit gedrag eerder bij de vijand zou verwachten. Daarnaast beschrijft hij situaties waarin broederlijk werd omgegaan met de Duitsers, hoewel dat door de legerleiding streng verboden was. Ten slotte constateert hij dat de artillerie bijna elke dag slachtoffers in eigen gelederen maakte (p. 255).

De frontsoldaten hadden het zwaar. Een regenbui was voldoende om de loopgraven in riolen te veranderen. Daarnaast hadden ze veel last van ongedierte, waaronder vliegen, vlooien, luizen en ratten. 'Als je 's nachts je gezicht niet bedekte, dan kon je er zeker van zijn dat die vervloekte beesten met hun scherpe tandjes aan je neus, kin of oren knabbelde' (p. 421). Daarnaast beklagt hij zich over de eindeloze corvees, inspecties, oefeningen, patrouilles en wachtdiensten. Gelukkig was het niet alleen kommer en kwel. Af en toe bezochten de soldaten een café. De amoureuze avonturen van zijn collega's blijven daarbij niet onbesproken. Verder hunkerden de soldaten naar verlof. 'Het vertrek met verlof was een zeldzaam moment van vreugde, troost en geluk waarop we met koortsachtig ongeduld wachtten. Op zo'n moment vergaten we alles; het leed van de voorbije dagen en de bitterheid van de terugkeer' (p. 268). Hoewel verlof werd gezien als een aangename onderbreking, ergert de

Franse frontsoldaat zich aan het feit dat het thuisfront geen enkel idee heeft van het leed van de soldaten. In andere dagboeken treffen we identieke ervaringen aan, bijvoorbeeld in *Mijn grote oorlog* (2009) van de Belgische frontsoldaat Jef Vermeiren. Louis Barthas springt terecht in de bres voor dieren. Paarden en muilezels leden ook onder het oorlogsgeweld. 'Zij waren de martelaren van deze catastrofe zonder zich te kunnen beklagen' (p. 338).

Ondanks de scherpe observaties kunnen enkele kritische noten bij het

boek worden geplaatst. Ten eerste spreekt de Franse soldaat zichzelf soms tegen. Hij constateert bijvoorbeeld dat onder de soldaten een sfeer heerste van genegenheid, solidariteit en trouw (p. 153). Elders in het boek staat echter letterlijk dat de soldaten zich alleen interesseerden voor hun eigen lot. 'De oorlog is de beste school voor egoïsme'

(p. 282). Een ander kritisch punt betreft de waargenomen kloof tussen de legerleiding en de soldaten. Deze observaties hebben in zijn dagboek een dusdanig generaliserend karakter, dat ernstig tekort wordt gedaan aan de officieren die wél voor hun mannen door het vuur gingen. Daarnaast maakt Louis Barthas melding van vijandschap en haat tussen de mannen uit het Zuiden en de rest van Frankrijk. Verder zet hij zich af tegen de gendarmes, de 'frontprofiteurs' en de burgers die de soldaten afzetten. Iets meer zelfkritiek

zou Louis Barthas zeker gesierd hebben. Ondanks zijn bezwaren tegen de oorlog was hij zelf niet principieel genoeg (of zag hij geen mogelijkheden) om zich actief te verzetten tegen de ‘onmenselijke oorlog’. Met zijn berusting leverde hij onbedoeld een persoonlijke bijdrage aan het onmenselijke drama dat zich in zijn tijd voltrok. Desondanks kan zijn boek worden gezien als een verbale aanklacht tegen de oorlog, tegen

‘stompzinnige’ generaals die soldaten als slachtvee behandelden en tegen zakenmensen en munitiefabrikanten die zich tijdens de oorlog verrijkten. Louis Barthas besluit zijn dagboek met de opmerking dat hij na de oorlog tot zijn laatste ademtocht zal vechten voor de vrede en de verbroedering van de mensheid.

Dennis Kool

Peter L. Berger en Anton C. Zijderveld, *Lof der Twijfel*, Uitgeverij Cossee, Amsterdam 2010, ISBN 9789059362666; 205 pag., € 19,90

Aan het einde van de negentiende eeuw verkondigde Nietzsche dat God dood is en dat wij, de mensen, Hem vermoord hebben. Daarmee sprak hij zijn verwachting voor een goddeloze toekomst uit. Terugkijkend constateren sociologen Peter Berger en Anton Zijderveld dat hier weinig van is uitgekomen. Op West-Europa en een kleine mondiale elite na, zien we wereldwijd juist steeds meer mensen die hechten aan hun geloof. Zo vond in de Verenigde Staten een ware explosie van christelijke pinkstergemeenten plaats, terwijl in westelijk Azië en Noord-Afrika de islam opleefde en zich met de arbeidsmigratie van haar aanhangers ook in Europa vestigde.

De moderniteit ‘pluraliseert’, de-institutionaliseert en relativeert, stellen de auteurs. Ieder individu kan zelf zijn keuzes maken uit wereldbeschouwingen, of het nu gaat om religie, moraal of politieke voorkeur. Vroeger was men

kerklid door geboorte, tegenwoordig kies je zelf het geloof dat *bij je past*. Door dit wereldbeschouwelijke consumentisme komen verschillende (sub)culturen met elkaar in aanraking, waardoor er relativisering van religie, moraal en politieke voorkeur optreedt.

Berger en Zijderveld onderscheiden twee belangrijke reacties op deze dynamiek: extreem relativisme – zoals het postmodernisme – en fundamentalisme. ‘Beide zijn diepgaand moderne verschijnselen en beide zijn reacties op de relativiserende dynamiek van de moderniteit. De relativist omarmt de dynamiek, de fundamentalist verwerpt haar’ (pag. 85). Extreem relativisme en fundamentalisme zijn dus twee kanten van dezelfde medaille. Waar de fundamentalist teruggrijpt op (vermeende) oude gewoonten en zich daar krampachtig aan vasthoudt, verwerpt de relativist iedere notie van de waarheid.

De gevaren van deze twee extremen zijn volgens Berger en Zijderveld respectievelijk een tekort en een teveel aan twijfel. Een postmoderne (twijfel)maatschappij valt als los zand

uit elkaar. Als alle vanzelfsprekendheden betwijfeld worden, zou bijvoorbeeld elke sociale aangelegenheid nieuwe omgangsvormen vragen. Daarbij lijkt ook op het gebied van moraal puur relativisme onwenselijk. Anderzijds huist er nog een groter gevaar in de fundamentalistische maatschappij. Alle samenlevingsvormen waar de Waarheid absoluut wordt verklaard zijn per definitie totalitair en dus vijandig aan de vrijheid. Het is daarbij volgens de auteurs belangrijk te beseffen dat dit niet per se religieuze maatschappijen zijn: ook een seculier regime als het stalinisme is door en door totalitair.

Om aan deze beide extremen te ontkomen kiezen de auteurs een positie tussen het tekort en teveel aan twijfel. Want twijfel houdt het midden tussen Waarheid en absoluut relativisme. Door de grenzen van de twijfel te bepalen in een ethiek van kernwaarden, die zodra ze eenmaal gekend worden universeel geldig zijn, proberen de schrijvers de twijfel niet te verabsoluteren. Buiten dit strikt beperkte domein van morele zekerheden als mensenrechten, vrijheid en menselijke waardigheid bestaat immers nog een keur aan overtuigingen die betwijfeld kunnen worden.

De kunst daarbij is om niet in absoluut relativisme en cynisme te vervallen. Zo'n levenshouding verheft immers de twijfel tot absolute onbetrouwbaarheid van alles en

iedereen. Relativisme en twijfel moeten zich verhouden als cynisme en ironie. Vergelijk twijfel eens met de speelse spot van ironie. Het is niet de dodelijke verwerping van iedere zekerheid van de cynicus. Het is een plagerijtje van de overtuigingen die we koesteren; de dissonant in een muziekstuk om onze aandacht te trekken; het is Erasmus' meesterwerk *Lof der Zotheid*, waarin hij de middeleeuwse intellectuelen op de hak neemt, zonder hen de oorlog te verklaren.

Twijfel is ook een belangrijk kenmerk van de democratie, terwijl Waarheid kenmerkend is voor de totalitaire staat. Democratie kent in haar geïstitutionaliseerde oppositie een doorlopend debat over de voors en tegens van politiek beleid. Dit debat wordt door de massamedia en het publiek kritisch gevolgd en gewogen. Berger en Zijderveld zien de democratie als politieke

hoogmis van de twijfel. In het verlengde daarvan uiten zij hun zorg over het opkomend (politiek) extremisme in het Westen, dat aan zijn eigen Waarheid niet twijfelt. De auteurs roepen met dit boek op tot een politiek van matiging, omdat de ultieme Waarheid niet thuishoort in een democratie, maar in de tirannie.

Onduidelijk blijft waarom de auteurs als eerste stap in hun betoog de agnostische positie innemen en atheïsme bestempelen als een vorm van fundamentalisme. Atheïsme is

Boekbesprekingen

namelijk niet meer dan een reactie op allerlei theïsmen. *An sich* zou het nooit een vorm van fundamentalisme kunnen aannemen, omdat het niets meer inhoudt dan de gedachte dat er geen Opperwezen bestaat. Atheïsme doet dus geen enkele uitspraak over de inhoud van moraal en politiek. De atheïst

wordt op zichzelf teruggeworpen. Hij moet zijn levensvisie buiten de religie zoeken.

Dit vlot en helder geschreven boek is daarbij een uitstekende handleiding.

Max Dohle